

ละครเพื่อการเรียนรู้ : การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ผ่านละคร สำหรับพัฒนาเยาวชนในศตวรรษที่ 21

Theatre for Learning: Learning Design through Theatre For the 21st Century Youth Development

ไพบุลย์ โสภณสุภาพ¹

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอประสบการณ์เกี่ยวกับการออกแบบกระบวนการละครเพื่อการเรียนรู้สำหรับพัฒนาเยาวชนในศตวรรษที่ 21 ผ่านรายวิชาละครเพื่อการเรียนรู้ ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2557 ให้แก่นิสิตวิชาเอกการแสดงและกำกับการแสดง สาขาศิลปะการแสดง คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา มีนิสิตเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 16 คน โดยออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เรียกว่า ละครเพื่อการเรียนรู้ ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดด้านละครกับการเรียนรู้ แนวคิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) และแนวคิดของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Facilitator) ทั้งนี้ได้ออกแบบกระบวนการละครเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการติดตั้งเครื่องมือในกายตนและการอยู่ร่วมกัน ขั้นตอนที่สองการสำรวจมุมมองชีวิตผ่านกิจกรรมเชิงละคร และขั้นตอนที่สามการเปิดรับมุมมองใหม่จากการพาเรียนรู้ชุมชนและสิ่งแวดล้อม วิธีการเก็บข้อมูลประกอบไปด้วยการสังเกต การจดบันทึก การจัดกิจกรรมสะท้อนความคิดเห็นและความรู้สึก (Reflection) เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลประกอบไปด้วย สมุดบันทึกของผู้สอนและผู้เรียน ภาพวาด ข้อเขียนต่างๆ และผลงานการแสดงละคร จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ถึงมุมมองของผู้เรียนในประเด็นการพัฒนาเยาวชนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่มุ่งสร้างให้เยาวชนมีจิตสำนึกต่อโลก ความรับผิดชอบต่อสังคมโลก มีทักษะการสื่อสารและทำงานร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและการชี้นำตนเอง

ผลการศึกษาพบว่า ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะของเยาวชนในศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนรู้ลึกถึงความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม เกิดสำนึกเรื่องการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่สามารถเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง เคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ผู้อื่นและชุมชน เริ่มยอมรับในกันและกัน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น เกิดการสื่อสารโดยตรงไปตรงมา นำพาให้ผู้เรียนย้อนคิดคำนึงถึงเส้นทางการใช้ชีวิตของตนเองโดยนำพาไปสู่การเรียนรู้มุมมองชีวิตใหม่ จนก่อร่างความคิดว่าตนเองคือผู้ที่สามารถลงมือกระทำบางสิ่งในฐานะพลเมืองโลกได้

คำสำคัญ: ละครเพื่อการเรียนรู้ กระบวนการละคร ละครประยุกต์ ละครฐานชุมชน

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This article presented experiences of the learning process of the students majoring in Acting and Directing Performances in 2nd Semester of 2014 Academic Year in the Faculty of Music and Performing Arts of Burapha University as the 21st century youth development through drama courses. There were 16 students participating in the activities. The researcher designed the learning process known as “Theatre for Learning” which was developed from the Theatre concept, the Experiential Learning Approach and facilitator’s concept. In fact, the learning process through Theatre was designed as a three-step process. Step 1 was installation of the tools in the body and cohabitation. Step two was the survey of the view of life through theater activities. Step three was the exposure from a new perspective by taking the students to learn about the communities and their environment. The data were collected through observation, note-taking, and the arrangement for the activities reflecting the views and feelings (Reflection). The instrument used for data collection consisted of diaries of instructors and students, drawings, and theatrical works. The data were then analyzed to find out the students’ perspectives concerning the 21st Century youth development. This learning process was experimented to build the youth to be initiative, self-directed, conscious about the world, responsible for society, and able to communicate and work with other people.

The findings revealed that after the learning process, the learners began to have the desirable characteristics of the 21st Century youth who could feel a connection between themselves and the environment, who could be aware of making changes starting from themselves, and who could respect and have confidence in the potential of their own, of other people, and of the communities. The learners began to accept each other and were able to work well with others. In addition, they could communicate with other people openly. The learning process would bring back the students to think about their past life which led them to learn new perspectives so that they could form their new own idea that they themselves could do some good things as the citizens of the world.

Keywords: Theatre for Learning Drama Process Applied Drama Community-based Theatre

แนวทางการพัฒนามนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ได้หันกลับมาสนใจพัฒนาเยาวชนในมิติของความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีมิติของความเป็นมนุษย์หมายถึงมิติภายในจิตใจเป็นความรู้สึกภายในตนเองที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นจิตที่เอื้อต่อผู้อื่น ปฏิบัติต่อกันด้วยความรักความเมตตา เคารพคนและสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยกำหนดเป็นสาระการเรียนรู้ที่สำคัญตามแนวทางการเรียนรู้ศตวรรษที่ 21 (วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์, 2554) คือมุ่งพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกต่อโลก ความรับผิดชอบต่อสังคมโลก มีทักษะการสื่อสารและทำงานร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและการขึ้นนำตนเอง ซึ่งการพัฒนาเยาวชนมีหลายรูปแบบทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบผ่านกระบวนการและวิธีการต่างๆ การนำความรู้ด้านศิลปะการละครไปใช้เป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ในฐานะกระบวนการเรียนรู้ สามารถใช้ได้หลายลักษณะ มีการใช้กิจกรรมละครในชั้นเรียนผ่านรูปแบบละครในการศึกษา (Drama in Education) การเรียนรู้ชุมชนหรือร่วมสะท้อนเรื่องราวชุมชนในรูปแบบละครเพื่อการพัฒนาชุมชน ละครฐานชุมชน (Community-based Theatre) รวมไปถึงการนำละครไปประยุกต์ใช้ด้านต่างๆ จนเกิดเป็นแนวทางของละครประยุกต์ (Applied Theatre) (พรรัตน์ ดำรุง, 2557) ซึ่งละครประยุกต์เป็นคำใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา เป็นละครที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ชมเฉพาะเจาะจง มีการสร้างสรรค์กระบวนการละครและการแสดงที่มีเรื่องราวสัมพันธ์กับผู้ชม โดยนำละครไปสู่ผู้ชมนอกโรงละคร เช่น งานขับเคลื่อนชุมชนในพื้นที่สาธารณะ การใช้ละครในโรงพยาบาลเพื่อเรียนรู้เรื่องสุขภาพ การนำละครไปใช้เป็นกระบวนการเรียนรู้ในงานพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

สิ่งสำคัญของการออกแบบกระบวนการคือการออกแบบกระบวนการให้สัมพันธ์กับช่องทางการเรียนรู้ (Knowledge Representation) ของมนุษย์ที่จะเอื้อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความอยากรู้ อยากเห็น ซึ่งช่องทางการเรียนรู้ ตามแนวคิดของจิโรม บรุนเนอร์ (Schunk, D. H, 2014) ประกอบไปด้วย ช่องทางการเรียนรู้แบบที่ 1 ผ่านการมองเห็นภาพ (Iconic representation) ใช้สายตาหรือการสังเกตวัตถุต่างๆ (Visual) เป็นการเรียนรู้ผ่านภาพ ใช้รูปภาพแทนของจริง (Iconic mode) ช่องทางการเรียนรู้แบบที่ 2 การเรียนรู้ผ่านการใช้ระบบสัญลักษณ์ (Symbolic representation) รับรู้ข้อมูลผ่านสัญลักษณ์ เป็นการเรียนรู้โดยใช้ ภาษาเป็นสื่อจากการฟัง การอ่าน และการเขียน (Symbolic Mode) เรียนรู้ด้วยการฟัง (Auditory) และการพูด (Talking) ช่องทางการเรียนรู้แบบที่ 3 การรับรู้ผ่านการลงมือทำ (Enactive representation) ใช้มือหรือการสัมผัส (Touching) เป็นวิธีที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยการสัมผัส จับต้องด้วยมือ ผลักดัน มีการกระทำ (Action) ในขณะที่เรียนรู้ (Enactive mode) ซึ่งกระบวนการละครสำหรับพัฒนามนุษย์สามารถใช้แนวคิดช่องทางการเรียนรู้ไปใช้เป็นต้นทุนสำหรับออกแบบกระบวนการได้

ผู้เขียนสนใจการพัฒนาเยาวชนในมิติความเป็นมนุษย์และสนใจใช้ละครเพื่อสร้างการเรียนรู้ จึงออกแบบกระบวนการเรียนรู้ผ่านละคร เรียกว่า ละครเพื่อการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงแนวคิดด้านศิลปะการละคร แนวคิดด้านการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (องค์การแพธ, 2551) และแนวคิดผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) แล้วออกแบบเป็นกระบวนการละคร ที่มีลักษณะเป็นชุดกิจกรรม เชื่อมร้อยต่อเนื่องเพื่อนำพาผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เน้นการเรียนรู้จากการ ลงมือทำ สะท้อนย้อนคิด แสดงความรู้สึก แสดงความคิดเห็นร่วมกัน มีกระบวนการแสวงหาคำตอบผ่านกระบวนการละคร ทดลองใช้กับนิสิตวิชาเอก

อะไรคือ “กระบวนการละคร” ใน ละครเพื่อการเรียนรู้

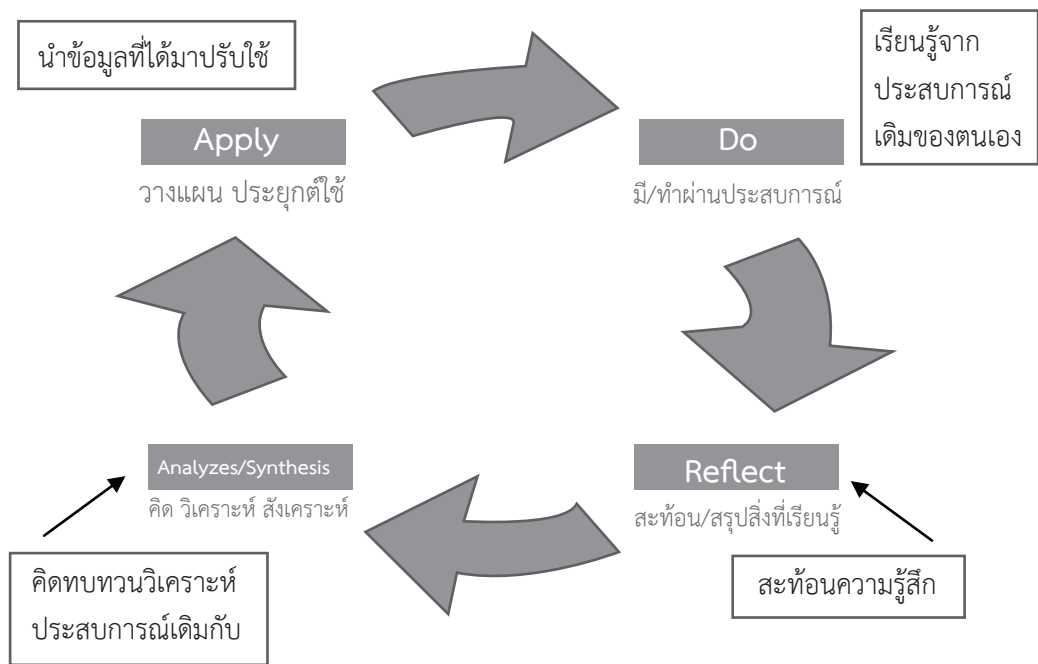
อาณาบริเวณของละครเพื่อการเรียนรู้ ประกอบไปด้วยกิจกรรมและแนวคิดที่หลากหลายซึ่งขึ้นอยู่กับ การผสมผสานแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังนกออกแบบการเรียนรู้ ซึ่งทำให้กระบวนการของละครมีความต่างกัน อาทิเช่น บางคนใช้กิจกรรมละครเชิงนันทนาการ ขณะที่บางคนใช้กิจกรรมละครเป็นกระบวนการเรียนรู้ บางคนใช้รูปแบบการแสดงละครเพื่อสื่อสารกับผู้ชมในประเด็นที่อยู่ในละคร ทำให้รูปแบบการใช้กิจกรรมละคร ย่อมแตกต่างกันไป แนวคิดที่ใช้ออกแบบกระบวนการละคร ในรายวิชาละครเพื่อการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย แนวคิดศิลปะการละคร แนวคิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง และแนวคิดผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ โดยออกแบบ กระบวนการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชุมชนจากคนในชุมชนจริงผ่านโครงงานปลายภาคเรียน

แนวคิดศิลปะการละคร

แนวคิดศิลปะการละครเพื่อพัฒนาศักยภาพคนสามารถทำได้หลายรูปแบบ แต่มีลักษณะที่คล้ายกัน คือเน้น การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมละคร ไม่ว่าจะอยู่ในบทบาทผู้เข้าร่วมกระบวนการหรือบทบาทของผู้ชม เน้นการทำงาน อย่างมีส่วนร่วม ให้ลงมือทำ มีกระบวนการสะท้อนความคิด ความรู้สึก ผ่านกิจกรรมหลากหลาย ตัวอย่างเช่น งานของ Armand Gatti, John O'Toole and Augusto Boal (Perndergast, M & Saxton, j, 2009. P 10) นักการละครที่สนใจประยุกต์ใช้ละครเพื่อทำงานกับคนในบริบทต่างๆ เพื่อให้คลี่คลายสภาวะที่ตนเองต้องเผชิญ เป็นการขับเคลื่อนมนุษย์ก่อนที่จะขับเคลื่อนสังคม นักการละครเหล่านี้ได้สร้างวิถีของละครใหม่ โดยทะลาย กรอบหรือขอบเดิมของละครที่แยกคนดูและคนแสดงออกจากกัน พยายามทำให้ผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมในละคร ผ่านกลวิธีต่างๆ ผู้เข้าร่วมกระบวนการละครและผู้ชมละครเกิดการเปลี่ยนแปลงผ่านกระบวนการที่คิดค้นขึ้น อันเป็นที่มาของกระแสการขับเคลื่อนสังคมด้วยละคร นักการละครที่สำคัญคือ ออกัสโต โบอัล (Augusto Boal) ได้ทดลองคิดค้นกิจกรรมเชิงละครเพื่อให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้ เช่น กิจกรรมสำรวจเรื่องราวในชีวิต มาสร้างเป็นเนื้อหาในละคร กิจกรรมวิเคราะห์บทละคร กิจกรรมการฝึกฝนร่างกาย เสียงและจิตใจของนักแสดง กิจกรรมสร้างละคร และกิจกรรมทางศิลปะ เช่น การวาด การเขียนบทกวี ซึ่งแต่ละกิจกรรมจะมีวัตถุประสงค์ ต่างกัน จนเกิดการพัฒนารูปแบบการใช้งานละครในมิติขับเคลื่อนสังคมและสร้างการเรียนรู้ทั้งโลกตะวันตก และตะวันออก กิจกรรมเชิงละครต่างๆ ที่เกิดขึ้นคือต้นทุนของกิจกรรมที่อยู่ในกระบวนการละคร เสมือนเป็น ต้นทุนของการเลือกใช้กิจกรรม เลือกหยิบไปใช้อย่างมีความหมาย มีวัตถุประสงค์เฉพาะของการใช้งานและ ไม่ได้มีวิธีการตายตัว ขึ้นอยู่กับผู้ใช้กิจกรรมหรือผู้จัดกิจกรรม จากแนวคิดดังกล่าวผู้เขียนเลือกแนวคิดเกี่ยวกับ “กระบวนการหรือกิจกรรมของละคร” ที่ส่งผลต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมมาเป็นฐานคิดสำหรับออกแบบกระบวนการ ละครเพื่อการเรียนรู้

แนวคิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ละครเพื่อการเรียนรู้มีลักษณะพิเศษ คือ สามารถสร้าง การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง มีการปฏิสังสรรค์ทางความคิดและปฏิสัมพันธ์ ผ่านการทำงานร่วมกัน

แผนภาพวงจรการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (องค์การแพธ, 2551)

การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง นี้สอดคล้องกับการทำงานของสมอง ดังที่ พรพิไล เลิศวิชาและ อัครภูมิ จารุภากร (2550) ผู้เขียนหนังสือออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยเข้าใจสมอง ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับละครโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้บนฐานสมอง (Brain-based Learning) ไว้ว่าการนำผู้เรียนเข้าสู่สถานการณ์จำลองที่คล้ายจริง กระบวนการเรียนรู้ของสมองจะถูกขับเคลื่อนอย่างมีคุณภาพ เจ้าของสมองได้ยินเสียงตนเอง ได้ลงมือและเห็นสิ่งที่ตนเองกระทำถือได้ว่าเป็นการสอนตัวเองด้วยตนเอง ในกระบวนการของละครได้ให้ความสำคัญกับการสะท้อนมุมมอง สะท้อนความรู้สึกและเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้เรียนรู้ด้วยตนเองผ่านกิจกรรม พยายามเชื่อมโยงชีวิตของผู้เข้าร่วมกระบวนการกับสิ่งที่เป็สาระสำคัญของแต่ละกิจกรรมที่อยู่ในกระบวนการละคร ทำให้ผู้เรียนได้แสดงออกถึงความคิดและรู้สึกด้านในของจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับวงจรการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง

ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ละครส่วนผสมระหว่างแนวคิดการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) และแนวคิดผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator)

ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ละคร ทำหน้าที่ออกแบบกระบวนการเรียนรู้และจัดการเรียนรู้โดยเชื่อมโยงศาสตร์ด้านละคร การเรียนรู้ และชุมชน พาให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการรู้สึกและลงมือทำด้วยใจใ้รู้ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ใช้หลักการของการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) คำว่า Facilitator ใช้ภาษาไทยหลายความหมาย (ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ และ อธิษฐาน คงทรัพย์, 2556) เช่น ผู้ดำเนินการกลุ่ม กระบวนการ วิทยากรกระบวนการ หรือผู้อำนวยความสะดวก โดยนำลักษณะสำคัญของผู้อำนวยความสะดวกมาเป็นคุณสมบัติร่วมที่สำคัญของการเป็นผู้จัดกระบวนการละครเพื่อสร้างการเรียนรู้

ลักษณะที่สำคัญของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้คือเป็นผู้ที่จะสนับสนุนให้กลุ่มเกิดบรรยากาศที่เกื้อกูลบรรยากาศของความร่วมมือและเกิดความเคารพที่เอื้อให้กลุ่มทำงานร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้เป็นผู้ที่สามารถใช้กระบวนการกลุ่ม ที่หมายถึงกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ สามารถสอดแทรกความรู้ที่กลุ่มต้องการให้เกิดขึ้น รวมทั้งกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมเกิดความกระตือรือร้นที่จะทำให้ประสบความสำเร็จโดยไม่พยายามทำตัวว่ามีความสำคัญหรือฉลาดกว่ากลุ่ม ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้ที่ดีต้องทำให้ผู้เข้าร่วมเชื่อมั่นว่า “เขาทำได้ด้วยตัวเอง” ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะที่จำเป็นที่ผู้จัดกระบวนการละครต้องมีและสามารถฝึกฝนได้ ทักษะของผู้จัดกระบวนการละครประกอบไปด้วย

1. ทักษะการฟังอย่างเข้าใจ ทักษะการรับฟังเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการรับรู้ ผู้จัดกระบวนการ รับฟังและเข้าใจอย่างแท้จริงในความรู้สึกและเนื้อหาที่กำลังเรียนรู้หรือไม่ การเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมจะไม่เกิดขึ้นถ้าเกิดความรู้สึกอึดอัดใจ กลัวหรือรู้สึกต่อต้าน อาการที่แสดงถึงการตั้งใจรับฟัง คือ สายตา ภาษากาย การไม่ขัดจังหวะ ไม่ทำอย่างอื่นไปในขณะที่ฟัง สิ่งที่คุณฟังจะได้จากการฟังคือ ความเข้าใจในเนื้อหาของเรื่องที่พูด รู้ถึงความรู้สึกของผู้พูด

2. ทักษะการถามหรือตั้งคำถาม ผู้จัดกระบวนการละครที่ดี สามารถใช้คำถามเพื่อสร้างการเรียนรู้ เลือกใช้คำถามที่ไม่จู้จี้หรือทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิดความรู้สึกอึดอัดใจ ถึงแม้ว่าคำตอบที่แลกเปลี่ยนนั้นจะเป็นคำตอบที่ผิดหรือไม่ การใช้คำถามที่ดีจะสร้างการมีส่วนร่วมในการอภิปราย แสดงความคิดเห็น เอื้อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการเติบโต เกิดการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ประสบการณ์ระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรม และควรหาจังหวะให้ผู้เข้าร่วมได้ทบทวนและมองเห็นการเรียนรู้และการเติบโตของตนเอง

3. ทักษะการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ผู้จัดกระบวนการละคร ต้องคอยสร้างบรรยากาศการยอมรับนับถือในตัวผู้เข้าร่วม สร้างความรู้สึกปลอดภัยในห้องเรียน เคารพในกันและกัน ไม่ทำให้เกิดการเสียหน้าหรือเสียชื่อ ช่วยให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการมีส่วนร่วม เปิดใจ คิดและยอมรับเนื้อหาขณะเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่ความตระหนักในคุณค่าของตนเอง เมื่อผู้เข้าร่วมมีโอกาสได้ทดลองพฤติกรรมใหม่ กล้าซักถาม กล้าแสดงออกโดยไม่ตำหนิว่า ผู้จัดกระบวนการต้องช่วยให้ผู้เข้าร่วมรู้สึก ว่า “ฉันก็ได้ มันใจว่าสิ่งที่ตนทำนั้นทำได้ด้วยความสามารถของผู้เข้าร่วมกระบวนการ” กระบวนการเรียนรู้จะล้มเหลวทันทีถ้าผู้เข้าร่วมรู้สึก ว่าตัวเองโง่ เพราะการเชื่อมั่นในตนเองเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความอยากรู้ อยากมีส่วนร่วมเป็นจุดเริ่มของความใฝ่รู้

4. ทักษะการทำให้กลุ่มเคลื่อนไหวไปตามกระบวนการ ผู้จัดกระบวนการละครต้องคอยช่วยรักษาทิศทางของกลุ่มเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ สิ่งหนึ่งที่ช่วยได้คือ การช่วยจับประเด็น ความคิดของกลุ่ม เพื่อให้รู้ว่ากลุ่มกำลังคุยเรื่องอะไร

การออกแบบกระบวนการละคร “ละครเพื่อการเรียนรู้” : การออกแบบร่วมกันระหว่างผู้สอน ผู้เรียนและคนในชุมชน

การออกแบบกระบวนการละครเพื่อการเรียนรู้ครั้งนี้ เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ผู้เรียน ซึ่งเป็นนิสิตวิชาเอกการแสดงและกำกับการแสดง ชั้นปีที่ 2 จำนวน 16 คน เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ตัวตนและการทำความเข้าใจวิถีคิด วิธีการมองโลกของผู้เรียน รวมไปถึงสไตล์การเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคนผ่านวิธีการชวนคุย ผู้เขียนได้ทำการสำรวจต้นทุนความรู้และมุมมองเกี่ยวกับละครโดยตั้งประสบการณ์เดิมของแต่ละคน ว่าเคยเรียนรู้และฝึกปฏิบัติละครอะไรมาบ้าง มีความเข้าใจละครอย่างไร จากนั้น ชวนคุยเรื่องความต้องการของผู้เรียนเกี่ยวกับกระบวนการสอน ด้วยคำถามที่ว่า “ถ้าจะออกแบบการเรียนรู้ในรายวิชานี้อยากให้เป็นอย่างไร อยากให้มีอะไรบ้าง ทำกิจกรรมอะไรบ้าง” ผู้เรียนสะท้อนว่าต้องการเรียนรู้ในสถานที่จริงนอกห้อง สนใจไปเรียนรู้ชุมชนจริง อยากให้มีกิจกรรมที่ฝึกในชั้นเรียนควบคู่ไปกับการบรรยายเนื้อหา ผู้เขียนจึงนำข้อมูลทั้งหมดไปออกแบบเป็นกระบวนการละครในรายวิชาละครเพื่อการเรียนรู้ โดยแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การติดตั้งเครื่องมือในกายตนและการอยู่ร่วมกัน ประกอบไปด้วยกิจกรรมอายตนะเพื่อเปิดมุมมองเรื่องการรับรู้สิ่งต่างๆ ด้วยประสาทสัมผัสที่ซ่อนอยู่ภายใน ชี้ให้เห็นว่าปัญญาสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง กิจกรรมรู้จักกันผ่านงานศิลปะและการฟัง จำนวน 4 สัปดาห์ (สัปดาห์ละคร ครั้งละ 4 ชั่วโมง)

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจมุมมองชีวิตผ่านกิจกรรมเชิงละคร ประกอบไปด้วย กิจกรรมการอ่านและวิเคราะห์เรื่องสั้น บทกวี กิจกรรมละครจากนิทานและเรื่องสั้นคัดสรร จำนวน 8 สัปดาห์ เมื่อทำกิจกรรมต่างๆ เสร็จแล้วจะเน้นการสะท้อนความรู้สึก สะท้อนความคิดเห็น และบันทึกสิ่งที่ได้เรียนรู้ ผ่านเครื่องมือเก็บข้อมูลต่างๆ สารการเรียนรู้หลักของขั้นตอนที่ 2 คือการเรียนรู้จักตนเองและผู้อื่น

ตัวอย่างบทกลอนคัดสรร เรื่อง ก้อนหิน

นักปราชญ์ถ้ายืนข้อมพุดอยู่หน้าก้อนหิน พรรณนาถึงสังคม ความไม่เป็นธรรม
ความเลวร้าย คดโกงต่างๆ การปฏิบัติวัฒนธรรม ความคิด การปฏิบัติศาสนา การศึกษา
และการสร้างสรรค์ความสมบูรณ์พูนสุขแก่มนุษย์ การเสริมสร้างเทคโนโลยีอันจะทำให้มี
ความเจริญรุ่งเรืองอย่างไม่มีวันสิ้นสุด มนุษย์จะพิชิตธรรมชาติและจักรวาลสำเร็จ
มีความเป็นอมตะ เขาบรรยายสนองอารมณ์ของตนเองต่อไปเป็นนานจนเหนื่อย จึงหยุดพูด
ก้อนหินจึงพูดขึ้นบ้างว่า ท่านได้ยินถ้อยคำของท่านบ้างหรือไม่ ลำพังไม่เคยมีหูฟัง
คนพูดมาก หูหนวก คนไม่พูดหูไวเสมอ

“เมื่อคนหยุดพูดก็จะได้ยินเสียงก้อนหิน” (ช่วง มูลพินิจ. 2551)

กิจกรรมสร้างละครจากเรื่องสั้นประกอบภาพวาดโดยจิมมี่ เหลียว (Jimmy Liao) นักวาดภาพประกอบที่มีชื่อเสียงของเอเชีย และหนังสือบูรณาการสู่ชีวิตชุดข้าว ของสำนักพิมพ์सानอักษร มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ มาใช้เป็นต้นทุนด้านเนื้อหาละครและการเชื่อมชีวิตของผู้เรียนกับวิถีธรรมชาติ

ภาพการแสดงจากเรื่องสั้นของจิมมี เหลียว (Jimmy Liao)

ภาพกิจกรรมการแสดงละครจากหนังสือบูรณาการสู่ชีวิตชุดข้าว ในงานตลาดนัดสีเขียว ม.บูรพา

ขั้นตอนที่ 3 การเปิดรับมุมมองใหม่จากการพาเรียนรู้ชุมชนและสิ่งแวดล้อม ประกอบไปด้วย การพาลงชุมชนบ้านโพธิ์ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ลงชุมชน ๒ ครั้ง

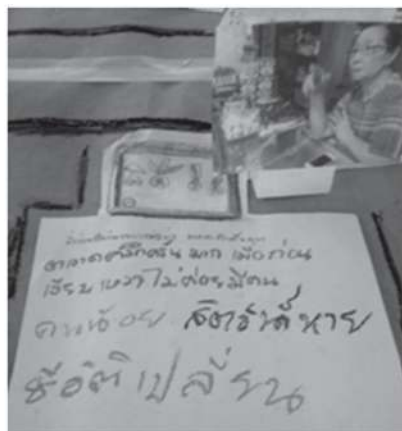
ลงชุมชนครั้งที่ 1 พานิสิตเรียนรู้ชุมชนและสิ่งแวดล้อมผ่านค่ายเรียนรู้ชุมชน 2 วัน 1 คืน ผู้เข้าร่วมประกอบด้วยเยาวชนบ้านโพธิ์ นิสิตมหาวิทยาลัยบูรพา ผู้ใหญ่ในชุมชนและพี่ๆ จากกลุ่มละครเพื่อการเรียนรู้ บางพลี จำนวน 50 คน ผู้เขียนจัดกระบวนการประชุมกลุ่มแกนนำชมรมลำพูบ้านโพธิ์ ระดมความคิดและวางแผนเรื่องการพาเรียนรู้จักพื้นที่บ้านโพธิ์ เจ้าของในชุมชนอยากให้เรียนรู้เรื่องอะไร ไปดูอะไรที่บ้านโพธิ์ ได้ข้อสรุปว่าจะเป็นการเรียนรู้จากคนต้นเรื่อง ฟังเรื่องเล่าจากลุง ป้า น้า อาในชุมชน พาไปเรียนรู้จักความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อและประเพณีในชุมชน ชมศาลเจ้า ชมวัดประกอบการเล่าเรื่องจากคนในพื้นที่ ล่องเรือในแม่น้ำบางปะกง พาชมค้างคาว สำรวจฟืนน้ำ ชมป่าจากสองฝั่งลำน้ำ และฟังเรื่องเล่าชีวิตริมน้ำของคนบางปะกง หลังกลับจากค่ายมีการจัดกระบวนการถอดบทเรียนผ่านกิจกรรมเชิงศิลปะ ภาพวาด บทกวี และพัฒนามบทกวีเป็นการแสดงสั้นๆ

ภาพกิจกรรมล่องเรือชมแม่น้ำบางปะกงและศึกษาธรรมชาติผ่านการดูนก

ภาพกิจกรรมฟังเรื่องเล่าจากลุงสายัณห์ อัครวินลุ่มน้ำบางปะกง

ภาพกิจกรรมการลงชุมชน พูดคุยกับคนในชุมชนและนำข้อมูล มาสังเคราะห์ร่วมกัน

หลังจากเข้าค่ายแล้ว ผู้เขียนได้กลับไปจัดกระบวนการสะท้อนมุมมองของผู้เรียนผ่านการเขียนเป็นบทกลอนเปล่าจากความรู้สึก และพัฒนาเป็นการแสดงสั้นๆ และพาผู้เรียนกลับไปร่วมจัดงานในงานบางปะกงส่งเสียงครั้งที่ 2 ซึ่งผู้เรียนได้ร่วมเป็นทีมงานจัดงานแสดงสะท้อนมุมมองที่ตนเองมีผู้คนในชุมชน

ลงชุมชนครั้งที่ 2 พานิสิตร่วมเป็นทีมงานจัดงานกับคนในชุมชนและร่วมทำกิจกรรมชุมชน ในงานบางปะกงส่งเสียงครั้งที่ 2 ตอน บ้านเรา บ้านโพธิ์ บ้านแสนสุข ซึ่งนิสิตทั้ง 16 คน ร่วมเป็นทีมตกแต่งสถานที่ประชาสัมพันธ์ชุมชน ทำกิจกรรมกับเยาวชนในชุมชน แสดงผลงานของตนเองที่พัฒนามาจากการลงพื้นที่ครั้งก่อน

ภาพกิจกรรมการจัดงานชุมชน บางปะกงส่งเสียงในชุมชนบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ปลายภาคเรียนจัดกิจกรรมสะท้อนมุมมองของแต่ละคนในรูปแบบ Refection และข้อเขียนสะท้อนการเรียนรู้ตลอดกระบวนการ

วิธีการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้เขียนออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลประกอบไปด้วยการสังเกต การจดบันทึก การจัดกิจกรรมสะท้อนความคิดเห็นและความรู้สึก (Refection) เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลประกอบไปด้วย สมุดบันทึกของผู้สอนและผู้เรียน ภาพวาด ข้อเขียนต่างๆ และผลงานการแสดงละคร ทำการเก็บข้อมูลเป็นระยะๆ เพื่อติดตามพัฒนาการที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ทั้งนี้ได้นำข้อมูลจากร่องรอยที่ปรากฏในชิ้นงานเช่น ภาพวาด บทกวี เสียงสะท้อนผ่านการพูดคุย มาวิเคราะห์ถึงมุมมองของผู้เรียนในประเด็นการพัฒนาเยาวชนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่มุ่งสร้างให้เยาวชนมีจิตสำนึกต่อโลก ความรับผิดชอบต่อสังคมโลก มีทักษะการสื่อสารและทำงานร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและการชี้นำตนเอง

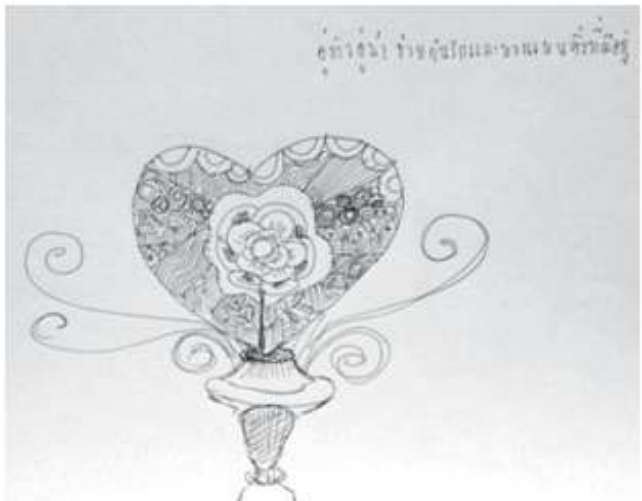
การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการละคร

การประเมินผลให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมละคร ทั้งพฤติกรรมที่ปรากฏภายนอกและมุมมองด้านในที่ไม่สามารถมองเห็นได้ เช่น ทักษะคิดเกี่ยวกับการมองโลก ความเชื่อ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นขณะเข้าร่วมกิจกรรม คำถามที่มักจะใช้เป็นคำถามหลัก คือ “รู้สึกอย่างไรเมื่อเข้าร่วมกิจกรรม” และ “สิ่งที่ได้เรียนรู้หลังจากทำกิจกรรม” โดยเชื่อมโยงกับชีวิตของผู้ร่วมกระบวนการ ซึ่งออกแบบให้ผู้เข้าร่วมทำกิจกรรมเชิงละคร

การประเมินผลจำเป็นต้องมีเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลและบันทึกข้อมูล ซึ่งในการจัดกระบวนการละคร ได้เก็บข้อมูลผ่านการบันทึก ข้อเขียน บทกวี ภาพวาดหลังและรายงานสรุปหลังเรียน นอกจากนี้วิธีการสะท้อนผ่านการเขียนบนกระดาษ ยังออกแบบให้มีการเก็บข้อมูลสะท้อนมุมมอง สะท้อนความรู้สึกผ่านข้อความและรูปภาพทางกลุ่มเฟสบุ๊ค (Facebook) รวมไปถึงการเก็บข้อมูลด้วยการบันทึกภาพกิจกรรมขณะทำกิจกรรมและจัดเก็บข้อมูลเป็นระยะๆ

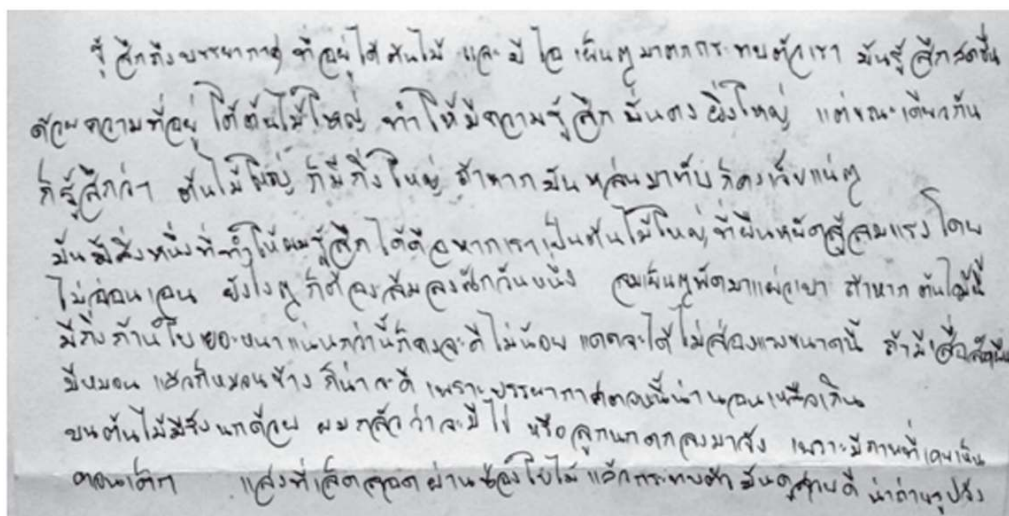
การเก็บข้อมูลด้วยการสะท้อนความรู้สึก ความคิด ลงบนกระดาษผ่านการเขียนและการบันทึก

การสะท้อนความรู้สึกและความคิด ผ่านการวาด การขีดเขียน

ผลการเรียนรู้และมุมมองชีวิตที่เกิดขึ้นหลังผ่านกระบวนการละคร : ละครเพื่อการเรียนรู้

การติดตั้งเครื่องมือในกายตน หมายถึง การเชื่อมโยงให้ผู้เรียนเห็นว่าการเปิดรับรู้ด้วยประสาททั้ง 5 ผ่านกิจกรรมอายตนะสามารถใช้เป็นวิธีการเรียนรู้ ใคร่ครวญและตรวจสอบตนเอง ซึ่ง เจ ฤกษ์มูรติ (โสริช โพธิ์แก้ว, ผู้แปล, 2555) ได้กล่าวถึงการรับรู้ผ่านอายตนะว่า เป็นการรับรู้โดยปราศจากถ้อยคำซึ่งเป็นวิธีของการภาวนา นั่นคือการรับรู้โดยปราศจากความคิด เป็นการรับรู้ที่ชัดเจน กิจกรรมนี้จัดการเรียนนอกห้องเรียนโดยพาผู้เรียนไปเรียนใต้ร่มไม้ บริเวณสวนต้นไม้ลานธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสสิ่งแวดล้อมรอบตัว ได้อยู่กับตนเองทั้งร่างกายและใจ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสำรวจลงลึกไปในกายตนเอง อะไรที่ผุดบังเกิดให้เขียนลงไปอย่างอิสระ ชื่อตรง ถ่ายทอดเป็นการเขียนอย่างอิสระ หลังจากทำกิจกรรมผู้เรียนรู้สึกประหลาดใจเกี่ยวกับการได้สำรวจชีวิตของตนเองผ่านความเงียบ ทำให้เกิดการย้อนคิดถึงเรื่องราวชีวิตของตนเอง ทำให้ทราบความรู้สึกนึกคิด ความกังวลใจ หรือสิ่งที่แต่ละคนกำลังเผชิญอยู่ได้เป็นอย่างดี สิ่งที่เปี่ยมประเด็นน่าสนใจคือหลังจากทำกิจกรรมอายตนะ ผู้เรียนสะท้อนว่าตนรู้สึกดีมากขึ้นที่ได้กลับมาใคร่ครวญตนเองผ่านการนั่งและเลือกพื้นที่อย่างอิสระ เสียงสะท้อนยังระบุว่า นานมากที่ไม่เคยกลับมานั่งครุ่นคิดถึงตนเอง การอยู่กับตนเองทำให้ พบว่า เกิดอะไรขึ้นกับตนเองได้ชัดเจนขึ้น และเมื่อได้ฟังข้อเขียนของเพื่อนที่อ่านให้ฟัง ทำให้รับฟังเรื่องราวและการรับฟังเสียงข้างในของเพื่อนที่ไม่เคยได้รับฟังมาก่อน การสะท้อนและการรับฟัง เป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ในรายวิชานี้ได้เป็นอย่างดี และทำให้ผู้สอนเข้าใจ และเข้าถึงผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

ภาพแสดงข้อเขียนจากกิจกรรมอายตนะ (เขียนโดย รุจิกร ลีลาส)

การค้นหาและค้นพบคำตอบได้ด้วยการใคร่ครวญของตนเอง สามารถเกิดขึ้นได้จริงผ่านกระบวนการที่นำพาให้รู้สึก พบว่า การเรียนรู้ที่สำคัญจะเป็นการเรียนรู้ที่เริ่มต้นจากภายในตนเอง รู้จักตนเองทั้งความคิด มุมมอง อารมณ์ ความรู้สึก หลายคนภูมิใจในตนเอง “ได้เรียนรู้จักภูมิในตนเอง ยินดีน้อมรับคำชมอย่างภูมิใจ เรียนรู้ที่จะพูดอย่างตรงไปตรงมา และเรียนรู้ที่จะรู้จักขอบคุณตัวเองและผู้อื่น” (สุชานันท์ มีสุข - จอย สาวแกร่ง)

ผู้เรียนเกิดการสะท้อน ย้อนคิด นึกถึงชีวิตตนเอง พบสภาวะของใจที่บางครั้งวิตกกังวลว่าจะทำอย่างไรเมื่อเผชิญสถานการณ์ แต่เมื่อมีการเปิดพื้นที่ในกระบวนการให้มีการสะท้อนได้อย่างอิสระ เน้นการเปิดรับฟังทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย ทำให้เกิดความสนใจในการแลกเปลี่ยน ซึ่งต้องอาศัยการจัดกระบวนการหลายครั้งจนกระทั่งผู้เรียนเริ่มมั่นใจ หลายคนสะท้อนว่าเริ่มเรียนรู้จักตนเองและคิดว่าการรู้จักอารมณ์ ความคิดของตนเองเป็นสิ่งสำคัญ “ถ้าเราไม่เรียนรู้จักตัวเองเราจะไม่สามารถเปิดใจเรียนรู้คนอื่นได้เลย” (ธนวัฒน์ ชลวนารัตน์ - แคนนอน เด็กหนุ่มในห้องเรียน) การได้มองเห็นชีวิตทำให้บางคนเริ่มมองย้อนกลับไปสู่ชีวิตของตนเอง “ฉันชอบบรรยากาศชนบทเพราะพ่อแม่ฉัน ให้ฉันอยู่กับบรรยากาศบ้านๆ มาตั้งแต่เด็ก ฉันไม่มีความรังเกียจหรือเบื่อหน่ายเพราะฉันเองก็เป็นแบบนั้น” (อมลิน เชียงแรง - โอลิฟสาวเชียงฮาย)

การอบอุ่นและเกิดความสัมพันธ์กลุ่ม โดยเริ่มต้นจากการรับฟังเสียงของกันและกัน ผู้เรียนเกิดความรู้สึกขอบคุณในกันและกัน เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในกลุ่มเพื่อนและชุมชน บางสิ่งที่เคยติดค้างในใจเริ่มคลี่คลาย เริ่มยอมรับในกันและกัน **เคารพและฟังกัน เชื่อใจและเชื่อมั่นในกลุ่ม** ดังที่ มิว หญิงสาว (มธุการ ศรสงคราม) สะท้อนมุมมองว่า “ตลอดเวลาหนึ่งทอม ที่ได้เรียนรู้จากการบอกเล่าและลงมือทำ มีความเปลี่ยนแปลงมากมายเกิดขึ้นในสมองและในหัวใจของเรา เราเกิดการเรียนรู้ตั้งแต่เริ่มคิดกับตัวเอง ไปถึงกลุ่มเพื่อน ได้เรียนรู้จากการทำงาน เกิดการยอมรับช่วยกันแก้ไข ช่วยกันเป็นกำลังใจให้กันและกัน”

การเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม ผู้เรียนเริ่มรู้สึกวาทตนเองเกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับตัวเรากับสิ่งแวดล้อมรอบตัว เกิดความห่วงใยชุมชน เชื่อมโยงกับชุมชน มีรู้สึกวาทชุมชนมีบางสิ่งที่เริ่มหายไป

“รู้สึกผูกพันกับคนบ้านโพธิ์ ได้เห็นชีวิตริมแม่น้ำอย่างแท้จริง เห็นป่า เห็นสัตว์ที่ไม่เคยเห็น วิถีชีวิตเก่าแก่ที่ยังใช้ชีวิตกันแบบในละคร อยู่กับบ้าน ทุกคนรู้จักกันเกือบหมด รู้สึกถึงความรัก ความอบอุ่นในที่แห่งนั้น แต่เบื้องหลังความสุขกลับมีความทุกข์เกิดขึ้นจากสิ่งที่พวกเขาไม่ได้ก่อขึ้นหรือต้องการ และรู้ว่าพวกเขาส่วนหนึ่ง (ชาวบ้าน) พยายามช่วยกันที่จะแก้ปัญหานี้เช่นอย่างเต็มที่”

(ลลิตภัทร มุลทรัพย์ - ปอย สาวน้อยในเมืองหลวง)

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้เชื่อมกลับไปสู่ตัวผู้เรียน บางคนเคยคิดว่าเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องห่างไกลตัว กลายเป็นเรื่องใกล้ตัวที่ต้องช่วยแก้ไข การได้ลงชุมชนทำให้เกิดความรู้สึกวาทตนเองจะมีส่วนทำอะไรได้บ้างในฐานะคนๆ หนึ่งในสังคม

“การได้ลงพื้นที่จริงที่บ้านโพธิ์ ฉะเชิงเทรา เรามีแรงบันดาลใจในการทำงานมากที่สุด เราได้ฟังเรื่องเล่าของคุณลุง คุณป้า ทำให้เราอยากที่จะทำละครเพื่อช่วยเป็นแรงขับเคลื่อนบางอย่างในชุมชนและเชื่อว่าจะกลายเป็นแรงที่พัฒนาไปสู่สังคม กระบวนการทั้งหมดเกิดขึ้นโดยที่เราไม่รู้ตัว พอรู้ตัวอีกทีเราก็ได้ซึมซับมันเข้าไปมากมายในจิตใจและสมองของเรา”

(มธุการ ศรสงคราม - มิว หญิงสาว)

สิ่งที่ปรากฏในตัวผู้เรียนสามารถรับรู้ได้ว่าผู้เรียนเกิดจิตสำนึกต่อโลกและความสำนึกในความเป็นพลเมือง ได้ก่อตัวขึ้นอย่างช้าๆ ดังที่ จอย สาวแกร่ง (สุชานันท์ มีสุข) สะท้อนว่า “ได้บทเรียนครั้งสำคัญที่ทำให้เราสนใจสิ่งรอบข้างมากขึ้น ไม่ใช่เพียงแค่ผู้คนเท่านั้น ยังได้เรียนรู้ที่จะรักษา และให้เกียรติแก่สัตว์พืชร่วมโลก ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมสิ่งที่ให้ชีวิตแก่เราทุกคน ถ้าเราไม่สามารถเปลี่ยนผู้อื่นได้ ก็ควรที่จะเริ่มเปลี่ยนจากตนเองเพื่อไปสู่คนรอบกาย”

วิถีศิลปะคือวิถีของการขัดเกลา ขัดความคิดและขัด...ใจ

การเรียนรู้ผ่านกระบวนการละคร – ละครเพื่อการเรียนรู้ ทำให้เกิดการสะท้อนย้อนมองตัวตนของคนเข้าร่วมกระบวนการ เปรียบเสมือนกับการคล้อยออกของกายและจิต มีการเปิดรับความรู้สึกหรือความคิดที่ผ่านเข้ามาทางการรับรู้ ผู้ร่วมกระบวนการได้เรียนรู้ชีวิตและมุมมองชีวิตทั้งตนเองและผู้อื่น เกิดการเติบโตทางใจซึ่งเป็นผลจากการทำงานร่วมกัน เกิดการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนและชุมชน การพาลงชุมชนช่วยงานชุมชนเป็นการนำพาให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิด “ความรู้สึกร่วม” เมื่อรู้สึกจึงร่วม “ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ” ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองด้วยกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป รู้สึกจึงประทับเข้าไปในใจ ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ตนเองได้เรียนรู้มุมมองใหม่ๆ ผ่านกระบวนการละครเพื่อการเรียนรู้ที่เน้นประสบการณ์ตรงและจัดการเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป รู้จักเลือกใช้กระบวนการของละครที่นำพาให้รู้สึก ให้ความใส่ใจกับผู้เข้าร่วมกระบวนการและใช้หัวใจนำสมอง ย่อมทำให้ผู้เรียนรู้เกิดการขัดเกลาตนเอง ขัดเกลาหัวใจและขัดเกลาความคิดของตน เพื่อให้พร้อมเป็นมนุษย์ที่สังคมโลกใฝ่หา อันมีลักษณะของความ เป็นมนุษย์ที่มีจิตสำนึกต่อโลก ความรับผิดชอบต่อสังคมโลก มีทักษะการสื่อสารและทำงานร่วมกัน เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มและการชี้นำตนเอง ซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในอนาคต

บรรณานุกรม

- ดวงหทัย บุณเจริญกิจ และ อธิษฐาน คงทรัพย์. (2556). **ก้าวพ้นปัญหา...สู่ข้อตกลงด้วยกระบวนการกลุ่ม**. กรุงเทพฯ. ห้างหุ้นส่วนจำกัด เบสท์ กราฟฟิค เพรส.
- ช่วง มูลพินิจ. (2551). **ฝูงมนุษย์**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มิ่งมิตร
- พรพิไล เลิศวิชา, อัครภูมิ จารุภากร. (2550). **ออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยเข้าใจสมอง**. กรุงเทพฯ: ด้านสุขภาพการพิมพ์.
- พรรัตน์ ดำรุง. (2557). **ละครประยุกต์ : การใช้ละครเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และ อธิป จิตตฤกษ์, (ผู้แปล), (2554). **ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21 = 21st century skills : Rethinkink how students learn**. กรุงเทพฯ. Openworld.
- วรลักษณ์ ไชยทัพ. (2544). **การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**. เชียงใหม่. หจก. เชียงใหม่ บี. เอส. การพิมพ์.
- โสรัช โพธิ์แก้ว, ผู้แปล. (2555). **บทเพลงแห่งภาวนา**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง
- องค์การแพธ. (2551). **คู่มือการฝึกอบรมผู้จัดการเรียนรู้เพศศึกษาแบบรอบด้าน**. กรุงเทพฯ. บริษัท เออร์เจนท์ แทค จำกัด.
- Hughes, C. (1998). **Museum Theatre : communicating with visitor through drama**. United States of America. Heinemann Portsmouth NH.
- Perndergast, M & Saxton, j. (2009). **Applied Theatre**. USA. Intellect, The University of Chicago Press.
- Schunk, D. H. (2014). **Learning Theories : An Educational Perspective**. USA. Pearson.